

- ondervijfs. Muiderberg, Coutinho, 1986.
- Lepertak, J. en W. Weydema, 'Taalbeschouwing en informatica', in *Levende Talen*, 461, 1991, p. 257-260.
- Lijmbach, J.M., H.I. Hacquebord en K. Galema, *Weet wat je leest*. Groningen, J. Dijkstra, 1990.
- Parreren, C.F. van, *Ontwikkeld ondervijfs*. Leuven/ Amersfoort, Acco, 1990.
- E.M. Tol - Verkuyl, 'Het vak Nederlands in het voortgezet onderwijs: tussen Scylla en Charybdis?' In *Levende Talen*, 474, 1992, p.446-449.
- E.M. Tol - Verkuyl, 'Een nieuwe kans voor taalbeschouwing. Een plaatsbepaling' (te verschijnen).
- Verbeek, J.(e.a.), *Leerplan Nederlands*. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1993.
- TVS-beschrijving* (3 dln.). Almere, Procesmanagement Basisvorming, 1993.
- Witte, Th. 'Vier nieuwe methoden voor de basisvorming Nederlands'. In: *Levende Talen*, 470, 472 en 473, 1992, p. 155-162, 305-31 en 367-375.

RECENSIE

Bas Kranenburg Een leerplan Nederlands voor de basisvorming

Jan Verbeek e.a., *Bouwstenen voor de basisvorming. Een leerplan Nederlands*. Groningen, Wolters-Noordhoff/SLO, 1993. 88 blz. f 25,00

Pas geleden verscheen: *Een leerplan Nederlands* van Jan Verbeek e.a., een publicatie van het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO), met een hoofdstuk over toetsing dat door CITO werd verzorgd. Wat Verbeek e.a. in hun leerplan hebben geschreven is bijna vanzelfsprekend en zo logisch dat iedere leraar Nederlands de illusie zal hebben dat hij het zelf had kunnen bedenken. Toch bevat het plan een schat aan informatie en nieuwe gezichtspunten met bovendien een te prijzen creatieve kijk op het omgaan met de kerndoelen.

Modernisering

Basisvorming is een modernisering van het voortgezet onderwijs in de onderbouw. In twintig kerndoelen (deugdelijkheidseisen) is omschreven wat iedere leerling in Nederland tenminste geleerd moet hebben. Kerndoelen geven een soort ondergrens aan voor het onderwijs aan kinderen in de leeftijd van 12 tot circa 16 jaar.

Geen voorschrift

Kerndoelen vormen geen leerplan. Ze geven wel een beschrijving van de belangrijkste vakinhouden, maar ze doen dat vrij globaal. (kerndoel nummer 5 bijvoorbeeld: *Leerlingen kunnen een voor hen bestemde mondelinge instructie uitvoeren*) Kerndoelen geven wel richtlijnen maar ze laten scholen tamelijk veel

ruimte om zelf te bepalen hoe het onderwijs vorm zal krijgen.

Het boekje van de SLO laat zien hoe de kerndoelen kunnen worden ingevuld. Het wil vooral discussies aanwakken over de definitieve gestalte die het vak Nederlands in de basisvorming zal gaan aannemen. De auteurs hopen dat het besproken zal worden in vaksecties, dat het gebruikt zal worden bij nascholingen en bijscholingen en dat het een bouwsteen mag vormen voor programma's op scholen.

Het is zeker geen prescriptief boekje geworden. Niet voor niets noemen Verbeek e.a. het *een* leerplan Nederlands en niet *het* leerplan Nederlands. Het plan geeft toelichting, suggesties, voorbeelden en verklaringen bij de kerndoelen voor Nederlands. Het geeft een onderverdeling in de verschillende taken waarvoor leerlingen geplaatst zullen worden en het toont de opbouw van een lesprogramma: van heel eenvoudig (bijvoorbeeld het schrijven van een persoonlijke, informele brief aan een tante zonder veel voorbereiding) tot tamelijk complex (het schrijven van een formeel verslag van een lezing).

Doel van het SLO-plan

Twee vragen staan centraal in het leerplan:

- 1 Hoe moeten de kerndoelen vertaald worden in onderwijsprogramma's?
- 2 Wat is het minimum en wat is geschikt voor verschillende typen leerlingen met verschillende begaafdheden? (Het boek gaat in op differentiatiemogelijkheden: het geeft voorbeelden van opgaven, gerangschikt van eenvoudig tot complex.)

Deze vragen worden in zeven hoofdstukken uitgewerkt. Hieronder zal ik de inhoud van de hoofdstukken kort weergeven.

Beslissingen van scholen zelf

Basisvorming is een zaak van de school. Verplichte minimumtabellen verdwijnen en maken plaats voor adviestabellen: scholen komen met eigen lessentabellen. Scholen kunnen zelf leerroutes bepalen met brugperiodes, met streams, met dakpannen (VBO/MAVO, MAVO/HAVO en HAVO/VWO) met bijbehorende tabellen. Er blijken nogal wat verschil-

lende beslissingen mogelijk. In hoofdstuk 1 worden ze aangestipt. Scholen zullen over het algemeen veel van deze beslissingen al genomen hebben, al zal niet iedere keuze al direct in het invoeringsjaar ('93/'94) door iedere school gemaakt zijn.

Nederlands nu

In het onderwijs in de moedertaal van vóór de basisvorming is de belangrijkste doelstelling: het correct leren gebruiken van de moedertaal. Schriftelijke vaardigheid in taal is belangrijker dan mondelinge taalbeheersing.

Veel tijd wordt besteed aan grammatica en aan leesvaardigheid. Weinig tijd aan spreken en luisteren. Veel gebruikte methoden in den lande zijn *Functioneel Nederlands*, *Taalcirkel* en *Taal-Goed*. Bij toetsing ligt de nadruk op spelling en op grammatica. Er is ook aandacht voor stijl, voor de uitbreiding van de woordenschat, voor schrijfvaardigheden voor leesvaardigheid. Luisteren en spreken spelen in de beoordeling nauwelijks een rol. Het huidige onderwijs in de moedertaal is (dus) nog nauwelijks communicatief gericht.

Nederlands in de basisvorming

De invoering van de basisvorming betekent voor Nederlands dat er meer aandacht komt voor de communicatieve aspecten van taal. Taalonderwijs waarin leerlingen taal gebruiken met verschillende functies in verschillende communicatieve situaties, en waarbij reflectie plaats heeft op dit taalgebruik ter verbetering van de taalvaardigheid.

In het onderwijs van de basisvorming treden negen verschuivingen in het lesprogramma voor Nederlands op. Verbeek e.a. bespreken ze punt voor punt. Ik noem ze hieronder kort:

- 1 Meer en andere aandacht voor de mondelinge vaardigheid
- 2 Taalbeschouwing als reflectie, en niet als ontleedonderwijs
- 3 Meer en andere aandacht voor onderwijs in fictie
- 4 Aandacht voor de taalvariatie (dialecten, groepsstalen en wat dies meer zij)
- 5 Aandacht voor de massamedia
- 6 Aandacht voor informatievaardigheden
- 7 Aandacht voor vaardigheden die bij andere

- vakken een rol spelen (studievaardigheden bijvoorbeeld)
- 8 Deelvaardigheden worden geoefend in dienst van hun toepassing in taalgebruikssituaties
 - 9 Van een produktgerichte naar een produkt- en procesgerichte aanpak. (Ook de stappen die leerlingen moeten zetten om tot een produkt - een brief of een ander produkt - te komen, krijgen de aandacht.)

Van kerndoel naar programma

Dit gedeelte (hoofdstuk 4) vormt de kern van het plan. Het hoofdstuk geeft een schets van de vernieuwingen die door de kerndoelen Nederlands teweeg worden gebracht, zowel qua leerstof als qua didactiek. Het bevat een uitwerking van kerndoelen (alle twintig, in clusters door de auteurs gerangschikt) in leerstof. Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd:

- 1 beschrijving van de essentie van het leerstofonderdeel;
 - 2 een uitleg van de bedoeling per kerndoel;
 - 3 een beschrijving van het leerstofgebied.
- Het plan ordent de verschillende taken voor de verschillende onderdelen als volgt;
- 1 basistaken;
 - 2 deeltaken, onderscheiden in: oriënteren, erkennen, de eigenlijke informatie-overdracht, en tenslotte reflectie op de uitgevoerde taak.

Op pagina 153 ziet u hoe dit principe er in schema uitziet.

Een voorbeeld: Taalvariatie

Een voorbeeld, om te laten zien hoe de auteurs te werk zijn gegaan.

Kerndoel 14: De leerlingen kennen het onderscheid tussen dialecten, groepstalen en standaardtalen. Zij hebben inzicht in de achtergronden van verschillen in gesproken taal, het ontstaan van talen en het in stand blijven en veranderen ervan.

Verbeek e.a. leggen nu eerst de bedoeling van dit kerndoel uit. Leerlingen moeten zien dat taal niet statisch, maar dynamisch is. Ze moeten een genuanceerd oordeel hebben over de veranderingen die tijdens hun leven in taal voorkomen. Ze moeten een genuanceerd oordeel hebben over de waarde van de standaardtaal, van andere talen, van varianten van een taal, en ze moeten inzicht hebben in formeel en informeel taalgebruik.

Vervolgens noemen de auteurs van het plan deelaspecten bij dit kerndoel. Het gaat dan onder meer om dialect (gebruik, functie, soorten), om vaktaal (gebruik, functie, voorbeelden ervan), om eentaligheid en meertaligheid en dergelijke.

Twee ordeningsprincipes zijn van belang: thema's en complexiteit. Als gelet wordt op complexiteit dient er gewerkt te worden van dichtbij (persoonlijk) naar veraf (algemeen). Dat wil zeggen van taal, naar groep, naar omgeving, naar land, naar landen. Kerndoel 14 kan worden behandeld bij het leerstofgebied lezen, spreken en luisteren, maar het kan ook thematisch worden aangeboden, bijvoorbeeld als "Dialecten van onze streek".

Toetsing en afsluiting

In den lande heerst nog veel onzekerheid over de beoordeling van leerlingen in de basisvorming. Hoe zal dat moeten gebeuren? Hoe weet een docent(e) of op het adequate niveau wordt getoetst? Of een toets wel deugt?

Het leerplan laat systematisch zien waaraan toetsen moeten voldoen. Toetsen moeten in het algemeen voldoen aan een paar eisen: relevantie, objectiviteit, specificiteit en efficiëntie.

In de basisvorming is het een uitdaging toetsen samen te stellen die geen concessies doen aan het criterium van de betrouwbaarheid, omdat basisvorming vooral toepassingen vraagt en de nadruk legt op vaardigheden. Wie wel eens een cijfer heeft gegeven voor het voeren van een discussie, weet hoe moeilijk het is een oordeel uit te spreken dat nauwkeurig weergeeft wat een spreker gepresteerd heeft. Het boek noemt criteria die een docent kunnen helpen tot een goede afweging te komen.

De basisvorming voor Nederlands zal centraal door middel van een thematoets worden afgerond¹. Dat wil zeggen dat de inhoud van de onderdelen wordt bepaald door een thema vanwege het realiteitsgehalte en vanwege de link met de omringende wereld. De onderdelen zijn:

- 1 het lezen van zakelijke en/of fictionele teksten;
- 2 het kijken/luisteren naar een televisieprogramma;
- 3a het schrijven van een tekst (bijvoorbeeld een brief);
- 3b het schrijven van een tekst (bijvoorbeeld verslag);
- 4 het voeren van een discussie.

	Lezen	Schrijven	Spoken	Luisteren	Gesprekken voeren
Basisvaardigheden	technisch lezen	technisch schrijven	technisch spreken	concentreren	gespreksconventies
Deeltaken	1. oriënteren op de tekst -verkennen van de tekst op vorm-kenmerken -vaststellen leesdoel	oriënteren op de schrijftaak -beeldvorming onderwerp -vaststellen schrijf-doel	oriënteren op de spreektaak -vaststellen doel/bepalen luisteraar	oriënteren op de luistertaak -beeldvormen van context	oriënteren op gesprekssituaties -vaststellen gespreksdoelen
	2. inhoud verkennen -koppen/tussen-koppen lezen	inhoud verkennen -brainstormen -informatie verzamelen -woordkeus bepalen	spreeken voorbereiden -bepalen wat het publiek van het onderwerp weet -informatie verzamelen	verkennen -kennis naar boven halen -informatie verzamelen	gespreks-voorbereiding -aanwezige kennis naar boven halen
	3. informatie begrijpen/beoordelen -betekenis verlenen aan woorden -verbanden leggen -doel van de tekst weergeven -verbanden leggen -doel van de tekst vaststellen -subjectief taalgebruik herkennen -hoofdgedachte samenvatten	informatie overdragen -juiste woordkeus hanteren -tekstopbouw hanteren -correcte spelling nakijken/verbeteren	informatie overdragen -juiste woordkeus hanteren -ordening hanteren -hoofd-/bijzaken bepalen -opbouw in steekwoorden	aandacht bij informatie houden -aantekeningen maken -subjectief taalgebruik herkennen -bedoeling spreker vaststellen informatie beoordelen	ordenen van informatie -doorvragen -argumenten herkennen -mening weergeven
	4. reflecteren op het lezen	reflecteren op het schrijven	reflecteren op het spreken	reflecteren op het luisteren	reflecteren op gesprekken voeren
Taken	-instructies -reclameteksten -kranteberichten -school- en studieboeken -schema's -gegevensbestanden	-advertenties -verslagen en betogende teksten -formulieren -vragen in schoolboeken -creatief schrijven -brieven -werkstukken	-instructies -presenteren van een boek/geven van een verslag -vertellen en samenvatten	-instructies -reclameteksten -nieuwsberichten -leerstof	-vraaggesprek -consultatiegesprek -sollicitatiegesprek -discussie

Samenhang tussen diverse vakken

In dit korte hoofdstuk (H. 6) bespreken de auteurs (niet uitputtend) welke samenhang tussen Nederlands en andere vakken er bestaat en welke mogelijkheden docenten hebben om met andere disciplines samen te werken. Informatiekunde wordt onder andere genoemd. Logisch, want kerndoel 20 luidt: *Leerlingen kunnen in alle stadia van het schrijfproces tekstverwerkingsapparatuur gebruiken.* Het boek houdt zich in dit gedeelte enigszins op de

vlakke, waar het juist in andere passages zeer expliciet is. Veel verder dan een enkele suggestie gaan de auteurs niet.

Op weg naar basisvorming

In dit laatste hoofdstuk bespreken de auteurs welke veranderingen optreden en gaan ze kort in op aspecten van een methodekeuze. Dit gedeelte heeft aan belang ingeboet omdat veel beslissingen al door scholen genomen zullen zijn.

Conclusie

De invoering van de basisvorming stelt eisen aan: de werkvormen, de didactiek, de leerstofinhouden, de toetsvormen en de docerstijl. Het leerplan gaat op alle facetten in en laat zien welke mogelijkheden er zijn om een onderwijsprogramma samen te stellen waarin aan de eisen van de basisvorming wordt voldaan.

De auteurs slagen erin de kerndoelen tot leven te wekken: van tamelijk vage en algemene omschrijvingen worden het opeens duidelijke richtlijnen die in de lespraktijk een toepassing kunnen vinden. Het plan geeft een kader aan de lesmethoden die voor de basisvorming zijn geschreven. Wie het boekje leest, begrijpt veel beter wat schrijvers van leerboeken bewogen moet hebben om voor een bepaalde opbouw te kiezen of bepaalde opdrachten een plaats in hun boek te gunnen. Wie het leest, begrijpt bovendien de bedoeling van de kerndoelen - en daarmee de geest van de basisvorming - beter.

Deze achtergrond, deze zingeving aan de lessen en de opdrachten waarmee leerlingen te maken zullen krijgen, is natuurlijk van groot belang. Want docenten moeten ervoor waken dat allerlei oefeningen in de basisvorming een plaats zullen krijgen alleen "omdat ze wel aardig zijn" of alleen "omdat leerlingen ze wel leuk vinden om te doen." Onderwijs mag immers - ook in de basisvorming - niet alleen maar "aardig" zijn. Onderwijs moet zin hebben.

Het is de verdienste van dit leerplan dat het toont hoe er met kerndoelen kan worden omgesprongen en op welke wijze onderwijs in het Nederlands zin heeft. Het is bovendien prettig leesbaar. De schema's en de uitputtende opsommingen maken het daarnaast bijzonder geschikt als naslagwerk.

De grootste waarde heeft het boek, meen ik, als discussiestuk: het is zodanig expliciet, dat het iedere lezer gemakkelijk wordt gemaakt een visie te ontwikkelen en onder woorden te brengen.

Eén gevaar is er wel: het plan is zo logisch, zo voor de hand liggend en zo duidelijk, dat de waarde ervan gemakkelijk onderschat kan worden. Wie meedenkt met de auteurs, wie zich de gezichtjes van zijn eigen leerlingen voor de geest haalt en zich afvraagt hoe hijzelf

invulling zou geven aan kerndoelen, kan veel van het boek opsteken.

Wie op een verjaardag een slok van een formidabele Pinot Noir typeert met: "Lekker wijntje, hoor," heeft niet zorgvuldig geproefd. Wie dit leerplan "Wel aardig" noemt, heeft niet aandachtig gelezen.

Het boekje zou bij iedere docent Nederlands in den lande op de plank moeten liggen. Flink beduimd, wel te verstaan.

Noot

- 1 Op 28 april 1993 zijn de voorbeeldopgaven van CITO beschikbaar gekomen, de Afsluitingstoetsen Basisvorming. Wie zich wil verdiepen in de toetsen, doet er goed aan de multomap van CITO door te lezen.